VERSLAG VAN J. A. LOEBÈR JUN.,

leeraar aan de Kunstnijverheidsschool te Elberfeld, over zijne studiereizen ten behoeve der Indische Kunstnijverheid met ondersteuning van het Dep. van Koloniën in de jaren 1909 en 1910 gemaakt.

Ter ondersteuning mijner studiën op Indische Kunstnijverheidsgebied mocht ik van den Minister van Koloniën, bij Min. schrijven van den 23 Oct. 1908. Afd. A. N° 7 eene subsidie ontvangen, ten einde de ethnographische verzamelingen in Nederland, die te Berlijn, Lissabon, Parijs en Rome te kunnen bezoeken en zoo mogelijk, voorwerpen in Indië aan te koopen, die als illustratiemateriaal konden dienen.

Het zij mij nu veroorloofd, verslag van mijne bevindingen uit te brengen.

Tot mijn leedwezen moest ik bij mijn bezoek aan het Museum voor Volkenkunde te Berlijn, dat een zeer belangrijke collectie uit Indonesië bezit, ervaren, dat juist de zalen, die deze herbergen, gebruikt werden om de groote collectie gipsafgietsels, door Dr. Le Cocq in Centraal-Azië verzameld, te herbergen. Alle gangen waren zoodanig bezet, dat zelfs een passeeren onmogelijk was. Naar de Directeur, Prof. Dr. Grünwedel mij mededeelde, is in den eersten tijd niet aan het bestudeeren der Indische afdeeling te denken, omdat er in het Museum geen ruimte tot berging te vinden is. Zeer te betreuren is het nu, dat juist deze zalen tot bergplaats moeten dienen, daar de aangrenzende zalen van Azië geheel vrij gehouden zijn en ook de andere afdeelingen in den ouden toestand gehouden zijn. Het komt mij voor, dat de weinige belangstelling voor de ethnographie van Indonesië, die opmerkelijk is bij de publicaties van het Berlijnsche museum, aan dezen toestand niet vreemd is.

Van de Parijsche Musea bevat alleen het Musée ethnographique du Trocadéro een Indonesische afdeeling, die echter in verhouding tot de andere, geringer in omvang is. In de Indische afdeeling is

vooral de Residentie Amboina goed vertegenwoordigd, wat niet te verwonderen is, daar een goed kenner dezer Residentie de vroegere Resident Riedel deze verzamelde, en aan het museum schonk. Hieronder zijn tal van interessante voorwerpen te vinden. Van Timor vond ik een aantal bamboezen en beenen kokers, die een waardevolle vermeerdering mijner ornamentcollectie van dat eiland boden. Ook Borneosche kokers met deels zeer fraaie ornamenten konden tot aanvulling dienen. Onder de schedels van dit eiland bevond zich een uitvoerig versierd exemplaar, welks ingegrift ornament bij dat der bamboe-ornamentiek typisch aansloot.

De belangrijke collectie van de Philippijnen bood gelegenheid tot bestudeering der ginds gebruikelijke versiering, die in menig opzicht aan de Indische herinnert. Uit hetzelfde oogpunt boezemde mij de collectie uit Madagaskar veel belang in. Wel herinnerden eenige werktuigen, bijv. de smidsblaasbalg uit twee bamboe-cylinders bestaande, het weeftoestel en vooral het bekende stampwerktuig voor koren, er aan, dat de Hova's aan de Maleiers verwant zijn, doch op versieringsgebied waren geen parallellen te vinden.

Van de andere Musea is nog het Musée de Marine te vermelden, waar ik tot mijne verbazing een allermooist stel wajang-karoetjil-figuren van Java vond.

Te Lissabon zijn de ethnographische verzamelingen, die vroeger in het Museum te Belem waren gehuisvest, naar het gebouw van de Sociedade de Geographie in de Rua de Saula Aulaõ overgebracht.

Deze geheele inrichting maakt een zeer goeden indruk. De verzamelingen zijn uitstekend in orde gehouden en van de bibliotheek- en zittingzalen, die de andere verdiepingen vullen, kan niet anders dan met lof gesproken worden.

De ethnographische afdeeling is in een groote gehoorzaal in goed-belichte wandkasten ondergebracht.

Al wat er is, beperkt zich uitsluitend tot de Portugeesche koloniën. Dit moge eenzijdig genoemd kunnen worden, geheel te veroordeelen is het toch niet. De aankoop van ethnographica vordert groote sommen en in de meeste gevallen is het zelfs noodzakelijk kostbare expedities uit te zenden.

Dit gaat de budgetkrachten van een klein land te boven en beter is het alle krachten te concentreren op een goed vertegenwoordigd overzicht der eigen koloniën. Hier kan werkelijk iets gepresteerd worden, daar men door het nader verband met de Koloniën veel belangrijks kan verzamelen en naar een volledig, afgerond geheel streven.

Ook staat hier het uitsluitend ethnographisch doel niet op den voorgrond. Doel der expositie is de productie der koloniën te laten zien. Eilandsgewijs zijn ethnographica en natuurproducten tentoongesteld, zoodat men in een korten tijd kan overzien, wat elk eiland aan belangrijks oplevert.

Het Portugeesche deel van Timor trok mij natuurlijk het meeste aan en ik was zeer verwonderd de vele natuurvoortbrengselen van dit eiland te zien. Vooral mooie houtsoorten waren geëxposeerd.

Onder het menschenwerk moet allereerst een groote collectie vlechtwerk van lontarblad genoemd worden. Dit is op de bekende wijze van het anjam-gila gevlochten, maar terwijl men zich elders in den Indischen Archipel tot den stervorm beperkt, hoogstens enkele gekleurde strooken supplémentair invlecht, is hier de laatste bewerking uitvoerig toegepast en zijn talrijke prachtig versierde mandjes ontstaan, waarvan ik goed gelukte foto's heb doen vervaardigen.

Een mooie collectie weefsels vulden mijn kennis van het textiele werk van Timor aan. Merkwaardig genoeg bleek dit niet bijzonder van het Westersche deel van Timor te verschillen. Dit toch is wèl het geval met het vlechtwerk- en bamboe-ornament, die scherp en duidelijk het verschil tusschen Timoreesch en Beloneesch doen zien.

Onder de andere voorwerpen viel vooral een regenmantel van palmbiad op, die van dit eiland nog niet bekend was. Eenige kokers van West-Timor met voor mij nieuwe ornamenten waren hier onder het Beloneesche werk uitgesteld en zijn dus of „Verschleppungen“ of overblijfselen van Timoreeschen invloed in dit Beloneesche deel.

Beschilderd, zwart aardewerk kwam eveneens hier voor en vormt dus een curiosum voor dit eiland. Tot nog toe was zwart gebrand aardewerk, dat technisch zeer moeilijk te vervaardigen is, alleen van Java bekend. Nu kan er onverwacht Oost-Timor bijgevoegd worden. Meerdere stukken waren hier van dit aardewerk, wat de mogelijkheid van een „Verschleppung“ zeer vermindert. Dat men steeds met een dergelijke mogelijkheid rekening houden moet, bewees een Javaansche tritik, hier als mantel gebruikt en een Papoea-koker, die in de Goa-afdeeling te zien was.

De katoenbereiding in Oost-Timor, het weven en ikatten was evenzeer hier zeer duidelijk tentoongesteld, doch bood geen merkbare verschillen met het bekende van West-Timor aan.

Uit het kunstindustriele werk der overige Portugeesche bezittingen trok vooral dat van Goa mijn aandacht. Hier vond ik o. a. eenige

bamboe-kokers met geritst geometrisch ornament. Verder rijkversierde doozen met kralenwerk, die zeer aan die van de Sangir-eilanden herinnerden. Typisch was tevens het voorkomen van de oude schelp-ringen naast de nieuwere kralen.

Ook het *Musea nazionale preistorico ed etnografico* te Rome toont een goed onderhouden collectie, die zich echter op algemeen ethnographisch gebied beweegt. De Indische afdeeling is de laatste jaren bijzonder vermeerderd. Geheel nieuw waren mij hier de wajang-kelitik-figuren van Java, die ik nog niet in dergelijke groote afmetingen had leeren kennen. Tal van mooie bamboe-kokers der Bataks leverden nieuwe ornamenten en zeer fraaie geïkatte weefsels der Dajaks vormden een welkome bijdrage tot de Indische textiele kunst.

Tot de kennis van het kralenwerk, een weinig bestudeerd onderwerp, leverden twee armbanden uit Nieuw-Guinea mooie motieven. Het was namelijk de groote vraag of het kruisvormig weefsel, dat bij het latere kralenwerk steeds wordt toegepast, een resultaat is van lateren tijd. Ter herinnering zij hier vermeld, dat men eerst van schelp-ringen, toen als geld gebruikt, versieringen heeft gemaakt, die uit snoeren schelp-ringen bestonden, waarop later de kleurige kralen, eveneens geldmiddel, later als versieringsmiddel zijn gevoegd.

Nu zijn hier de armbanden uit witte schelp-ringen en roode vruchten in kruisvormig verband geweven. Ook andere armbanden uit kokoskralen bevestigen, dat dit kruisvormig verband vóór de invoering van het kralenmateriaal moet bekend geweest zijn.

Van de aan Indië grenzende landen interesseerde mij het meest de collectie uit Malakka. Vooral het brandwerk op bamboe-kokers bood vergelijking met het Indische werk aan.

Nieuw-Guinea schittert hier met een groot aantal gesneden, houten voorwerpen, wier versiering van buitengewone, ornamentale waarde getuigde.

De bezichtiging van de zeer mooie collecties uit andere wereld-deelen herinnerde mij aan mijne in een vroeger ingediend verslag uitgesproken meening, dat de Indische kunstnijverheid zich onderscheidt door een bijzonder zuiver uitgesproken, artistiek karakter, dat in weinig andere landen te vinden is. Steeds moest ik èn te Parijs èn te Rome denken aan de Indische verzamelingen in Nederland, die men, wat kunstwaarde betreft, steeds boven het kunstnijverheidswerk van andere volken en landen, natuurlijk met uitzondering van Japan en China, stellen kan.

Op de terugreis naar Duitschland bezocht ik nog te Florence het Museo nazionale di antropologia ed etnologica om er de collecties van Nias en Engano te bestudeeren, die tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding geven.

Voor de reis naar Lissabon en Italië heb ik gebruik gemaakt van den zeeweg, omdat deze mij tevens gelegenheid gaf, een bezoek aan het noordelijk deel van Marokko te brengen.

Doel van dezen „Abstecher” was, iets van het Oostersche volksleven door eigen aanschouwing te leeren kennen, doch de uitslag was een werkelijke verrassing voor mij, omdat in Marokko een steeds groeiende kunstnijverheid te vinden is. Hoewel deze nergens in de literatuur over Marokko vermeld wordt, bleek dit alras bij de aankomst in Tanger, waar inlandsche handelaars op het dek der mailboot talrijke mooie voorwerpen ten verkoop aanboden. Ook in de straten van Tanger werden onophoudelijk door inlandsche handelaars voorwerpen te koop aangeboden.

Een nader onderzoek ter plaatse en in Tetoean leverde als resultaat, dat al deze voorwerpen werkelijk producten van Moorschen kunstvlijt waren. In Tanger en vooral in Tetoean vond ik talrijke lederbewerkers, die de oude, Moorsche vaardigheid niet verloren hadden. Verder metaalbewerkers, vlechters, ivoor- en beenbewerkers, zelfs wevers, die de dschellaba's der arme volksklasse nog weven. Uit het binnenland van Marokko kwam interessant kralen- en borduurwerk, ook kantwerk en tapijten, die echter in kwaliteit beneden de eerst genoemde dingen stonden. Als merkwaardigheid zij nog vermeld, dat de gevangenen in Tanger voor eigen rekening klein mandenwerk vervaardigen, uit welks opbrengst de onbemiddelden hun kost moeten betalen.

Bij dit onderzoek, waarbij ik dankbaar de hulp moet releveeren van H. M. Gezant te Tanger en van den Vice-Consul te Tetoean, bleek mij bij navraag bij oudere inwoners van Tanger, dat men hier staat voor een merkwaardige herleving der inlandsche kunstnijverheid, grootendeels door eigen kracht ontstaan.

Merkwaardig vooral, omdat deze opleving slechts sedert weinige jaren ontstaan, en uitsluitend op den verkoop aan toeristen berekend is. Want de Mooren zelf gebruiken met voorliefde Europeesch fabrikaat; zelfs de kleederen zijn dikwijls naar den snit Oostersch, doch van Duitsch of Engelsch weefsel. In de voorname huizen was geen spoor van Oostersche kunst te vinden. Enkele oude patio's in paleizen te Tetoean toonden nog de bekende

bekleding met tegels en gipsornament, doch verder was er niets te vinden.

Sinds de mailbooten Tanger aandoen en gedurende eenige uren een stroom van toeristen over Tanger verspreiden, is deze herleving ontstaan.

Er zijn in Tanger eenige Spaansche opkooers, die ook in bazars hun waren uitstallen en deze door inlanders aan den man laten brengen. Die opkooers dirigeeren den geheelen handel in inlandsche kunstnijverheidsvoorwerpen, welke handel blijkbaar floreert, zooals blijkt uit het groot aantal werklieden, dat in de kleine werkplaatsen bezig is. In Tetoean b.v. vindt men geheele wijken, uitsluitend door lederbewerker bewoond.

En deze bloei is wel te begrijpen, daar het vervaardigde uitmunt in kwaliteit, zich streng aan het Oostersch karakter houdt en tegen geringen prijs aangeboden wordt.

Hoewel deze reis in Marokko niet in het door mij voorgestelde reiskader stond, meen ik deze gemaakte ervaring op kunstnijverheidsgebied in Marokko niet te mogen verzwijgen, daar zij toch van direct belang kan zijn met betrekking tot het actueele vraagstuk, hoe de Indische kunstnijverheid heuschelijk bevorderd kan worden.

Vergelijkt men de Javanen en de Mooren, dan valt spoedig op, hoeveel hooger de eerste in beschaving staan. Van de oude, Moorsche cultuur is zeer weinig overgebleven.

In architectuur wordt weinig of niets meer gepresteerd en buiten de steden woont de landbevolking in meer dan armzalige stroohutten, in kleine dorpjes vereenigd, welke door hooge kaktusmuren omringd zijn en niet veel van arme negerdorpen verschillen.

De Inlandsche muziek beperkt zich tot een tweesnarige gimbris of luit en de oude dansen zijn geheel Spaansch van karakter geworden. Zoo komt men al zeer spoedig tot een voor de Javanen gunstige vergelijking.

In ontwikkelingsstadium mogen dus de Mooren geacht worden lager dan de Javanen te staan en toch merken wij hier op, hoe een inlandsche kunstnijverheid tot nieuw leven gebracht wordt, eenvoudig door het feit, dat een steeds aangroeiend toeristenverkeer goede gelegenheid tot voldoende afzet biedt.

Dit is een gegeven, gegrepen uit het practische leven, dat ook voor onze Indische bezittingen waarde kan hebben. En het zou zeker ten hoogste belangrijk zijn te weten, hoe de toestand der kunstnijverheid in het nabijzijnde Algerië is en of ginds door de

inmenging van het Europeesch bestuur betere of slechtere resultaten zijn verkregen.

De kunstnijverheid van beide landen toch beweegt zich grootendeels in dezelfde banen en vandaar dat zich hier de zeldzame gelegenheid biedt tot vergelijking van het kunstnijverheidswezen, geheel aan zichzelf overgelaten in Marokko en dat in Algerië, van regeeringswege geprotegeerd.